

ЕМОЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті проаналізовано сучасні підходи до трактування поняття “компетентність”, зокрема, зосереджено увагу на емоційній грамотності педагога як складовій його професійної компетентності. Розглянуто структуру та функції педагогічного спілкування як соціально-психологічного процесу. Подано типологію існуючих стилів професійно-педагогічного спілкування та їх характеристики.

Ключові слова: компетентність, педагог, емоційна грамотність, педагогічне спілкування.

Ідея взаємозв'язку й взаємозумовленості в навчальному процесі емоційних і інтелектуальних чинників стає дедалі актуальнішою. Ті перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві, призводять не тільки до зростання рівня освіти, а й до зміни її функції. Перенесення акцентів із системи знань на особистість вихованця, розвиток його духовних і моральних здібностей орієнтує на єдність “афекту та інтелекту”, зумовлює потребу в педагогічних кадрах, здатних створювати умови для саморозвитку, самореалізації особистості.

Завдання сучасних вищих навчальних закладів – формування не тільки професійної, а й загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості.

Вихідними для більшості відповідних досліджень установ, організацій та фахівців, що працюють у цьому напрямі, є такі: формування компетентностей як результат взаємодії значної кількості різноманітних чинників; сучасне життя потребує набуття людиною одночасно певного набору, комплексу компетентностей, які називаються ключовими; вибір найважливіших загальних компетентностей, що називаються ключовими, має відбуватися на фундаментальному рівні, враховуючи актуальні світоглядні ідеї щодо суспільства й індивідуума та їх взаємодії; має бути врахований також вплив культурного й інших контекстів того чи іншого суспільства, країни; на відбір та ідентифікацію ключових компетентностей впливають і суб'єктивні чинники, пов'язані із самою особистістю: вік, стать, соціальний статус тощо.

Під поняттям “компетентнісний підхід” розуміють спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегративною характеристикою особистості. Така характеристика має бути сформована в процесі навчання та містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [2; 5].

У педагогічній літературі професійну компетентність розглядають як володіння знаннями, вміннями та нормативами, необхідними для виконання професійних обов'язків, психологічними якостями, а також як реальну

професійну діяльність відповідно до еталонів і норм. Виходячи із цих позицій, професійна компетентність особистості є системою знань, умінь, особистісних якостей, адекватною структурі та змісту її діяльності [1; 2; 3].

Мета статті – розкрити сутність поняття “емоційна грамотність” педагога; з’ясувати структуру та функції педагогічного спілкування як соціально-психологічного процесу; охарактеризувати існуючі стилі професійно-педагогічного спілкування.

Необхідність виховання емоційної культури педагога зумовлена значенням емоцій у житті людини. Загальноновизнаним є той факт, що емоції включені до всіх психічних процесів і станів людини, вони супроводжують будь-які прояви її активності. Широкий спектр емоцій (оцінна, мотиваційна, мобілізаційна, стабілізаційна, діагностична, моральна, регуляторна, адаптаційна тощо) вказує на значні можливості емоційного чинника [4].

Емоції виступають сполучною ланкою між інтелектуальним, моральним і духовним становленням особистості. Свідченням підвищеного інтересу дослідників до емоцій є виникнення поняття “емоційний інтелект”, котре включає такі здібності: 1) розпізнавання власних емоцій; 2) володіння емоціями; 3) самомотивація; 4) розуміння емоцій інших людей [4; 5]. Отже, можемо стверджувати, що поняття “емоційний інтелект” передбачає повну “емоційну грамотність”, тобто спрямовує на підвищення емоційної компетентності всіх учасників навчально-виховного процесу.

Емоції відіграють важливу роль у взаємодії учасників навчально-виховного процесу, для якої необхідна “емоційна грамотність”. Її відсутність призводить до конфліктів, неефективної або руйнівної взаємодії. Від того, якою буде взаємодія студентів в емоційному плані, залежить результативність навчально-виховного процесу. Якщо педагог у настрої, то й навчально-виховна робота проходить цікаво. Поганий настрій породжує в більшості страх, скутість думки, прагнення триматися подалі від такого викладача.

Існують різні підходи до визначення цього феномена.

Так, О. Сухомлинська [6] розглядає емоційну культуру педагога як обов’язковий компонент його професійної культури. Емоційна культура педагога, на його думку, складається з культури відчуттів і сприйняття; культури слова та емоційних станів; емоційної сприйнятливості світоглядних і моральних ідей, принципів, істин. Чим тонше відчуття й сприйняття, чим більше бачить і чує людина в навколишньому світі відтінків, тонів, напівтонів, тим глибше виражається емоційна оцінка фактів, предметів, явищ, тим ширший емоційний діапазон, що характеризує духовну культуру людини.

Підкреслимо, що без такої культури неможливо виховати гармонійну особистість: “Від культури слова до емоційного розвитку, від емоційного розвитку до культури моральних почуттів і моральних відносин – такий шлях до гармонії знань і моральності” [6].

Отже, під емоційною грамотністю розуміємо своєрідний сплав знань, відчуттів, емоцій, ідей, які дають змогу людині розуміти, сприймати навколишній світ у всьому його духовному й матеріальному багатстві, знаходити в собі кращі, благородні почуття та передавати їх вихованцям, спо-

нукати їх до самовдосконалення, формувати повагу до людей, до духовних надбань суспільства.

Емоції впливають на процес гуманізації педагогічного спілкування (професійне спілкування викладача/вихователя зі студентами в різних умовах життєдіяльності, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату) [6]. Педагогічне спілкування як соціально-психологічний процес характеризується такими функціями: 1) пізнання особистості; 2) обмін інформацією; 3) організація діяльності; 4) обмін ролями; 5) співпереживання; 6) самоствердження.

Структура процесу професійно-педагогічного спілкування складається з:

1) моделювання педагогом спілкування з групою, яке має відбутись (прогностичний етап);

2) організація спілкування в момент початкової взаємодії (“комунікативна атака”);

3) управління спілкуванням у процесі педагогічної діяльності;

4) аналізу спілкування, проектування наступної діяльності.

Дослідники виробили своєрідну типологію стилів спілкування, в основу якої поклали характеристики таких восьми особистісних параметрів: схильності до лідерства, впевненості в собі, вимогливості до інших, негативізму, покірності (поступливості), залежності (потреби в підтримці іншими), доступності зовнішнім впливам, чуйності. Відповідно до характеру поєднання зазначених властивостей виділено такі стилі спілкування:

1. *Довірчо-діалогічний* – характеризується активністю педагога, його контактністю, високою ефективністю спілкування, здатністю спиратись на позитивний потенціал особистості, доброзичливою вимогливістю, довірою, відкритістю й щирістю, безкорисливою чуйністю, прагненням до взаєморозуміння та співробітництва, високою імпровізаційністю, відкритістю інноваціям, готовністю до дискутування, прагненням до самовдосконалення, адекватною самооцінкою, розвиненим почуттям гумору.

2. *Альтруїстичний* – характерний для педагогів, відданих своїй професії, які присвячують цій діяльності всі інші сторони життя. Це стиль “поневолення з добрими намірами”, жертвності в поєднанні з байдужістю до себе як до особистості. Таким педагогам притаманні низька рефлексія, відсутність дійового прагнення до самовдосконалення, зростання.

3. *Конформний* – характеризує педагога, схильного до поступливості, залежності від інших, поверхового, безконфліктного спілкування, пасивного реагування на зміни ситуації, відсутності прагнення зрозуміти вихованців, формальної доброзичливості, що виявляється у внутрішній байдужості, підвищеній тривожності, орієнтації на репродуктивну діяльність, дотримання стандартів, недостатньої вимогливості та ініціативності, низької самооцінки.

4. *Пасивно-індиферентний* – такий стиль притаманний педагогові, який виявляє відстороненість, закритість у спілкуванні, стриманість у виявах власного ставлення до студентів, орієнтацію на поверхове рольове

спілкування, відсутність потреб в емоційному контакті, відлюдкуватість, низьку сенситивність до станів інших людей, завищену самооцінку.

5. *Рефлексивно-маніпулятивний* – характерний для педагога з егоцентричною спрямованістю, схильністю до лідерства, впевненого в собі, здатного до негативізму. Він підкреслено вимогливий, має розвинені комунікативні здібності, вміє використовувати їх з метою прихованого управління іншими. Відзначається високою, подекуди завищеною, самооцінкою, незалежністю.

6. *Авторитарно-монологічний* – характеризується прагненням педагога до домінування, лідерства, незалежності. Такий педагог застосовує переважно дисциплінарні заходи, ігнорує позицію студента, виявляє нетерпимість до заперечень і помилок. У нього відсутній педагогічний такт, наявні висока агресивність, суб'єктивізм в оцінках, орієнтація на репродуктивну діяльність, стереотипізацію впливів. Відзначається сензитивністю й рефлексією, має високу, часто завищену, самооцінку.

7. *Конфліктний* – характеризується неприйняттям педагогом своєї професійної ролі, роздратованим ставленням. Такий педагог прагне звести педагогічне спілкування до мінімуму, а коли це йому не вдається, виявляє агресивність. Його відрізняє висока вимогливість до інших при одночасній нездатності бути лідером. Притаманні низька чуйність, недоступність впливам оточення, інфантильність, низька самооцінка, слабкий самоконтроль.

Складовою емоційної культури є педагогічний такт. Це моральна категорія, яка допомагає регулювати відносини між педагогом і тим, хто навчається. Тактовна поведінка вимагає, щоб у найскладніших ситуаціях зберігалась повага до людини. Педагогічний такт виявляється у врівноваженості поведінки, витримці, самовладанні, що поєднуються з безпосередністю в спілкуванні, довірою до особистості [7].

Забезпечення правильного стилю спілкування, дотримання педагогічного такту вимагають від педагога розвинених комунікативних умінь. Важливими складовими комунікативних умінь є:

- володіння соціальною перцепцією, вмінням “читати з обличчя”;
- розуміння (а не просто бачення), адекватне моделювання особистості вихованця;
- встановлення й підтримування мовленнєвого контакту, вживання доступної, зрозумілої, грамотної, образної, багатобарвної лексики з використанням різної тональності, голосності, ритмічності;
- вміння організувати співробітництво, підтримувати контакт, стимулювати бажання спілкуватись.

Висновки. Емоційна культура передбачає володіння педагогом прийомми організації власної поведінки й впливу на тих, хто навчається. Педагог повинен вміти створити сприятливі умови для переживання студентом емоційного благополуччя, вміння адекватно оцінювати рівень сформованості власних умінь та здібностей, володіти мімічною та пантомімічною виразністю, налагоджувати контакт з аудиторією, підтримувати її увагу, інтерес тощо. Педагог повинен не тільки вміти володіти своїми почуттями, а й прогнозувати певний емоційний настрій того, хто навчається.

Тому, розробляючи освітньо-виховні технології, необхідно звернути увагу на те, щоб вони були однаковою мірою звернені і до вихованця, і до педагога, їхніх особливостей і схильностей. Провідне місце в побудові освітньо-виховних технологій особистісного спрямування належить взаємодії, під час якої кожний з її учасників реалізує свою людяність, індивідуальність та неповторність.

Список використаної літератури

1. Овчарук О. В. Ключові компетентності: європейське бачення / О.В. Овчарук // Управління освітою. – 2008. – Серпень. – Спецвипуск. – С. 6–9.
2. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир сучасної освіти / Олена Пометун // Рідна школа. – 2009. – № 1. – С. 65–69.
3. Семиченко В.А. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу : навч.-метод. посіб. / В. А. Семиченко. – Хмельницький, 2010. – 254 с.
4. Лазурский А. Ф. Очерк науки о характерах / А. Ф. Лазурский. – Москва : Наука, 1999. – 271 с.
5. Симонов П. В. Эмоции и воспитание / П. В. Симонов // Вопросы философии. – 2007. – № 5. – С. 36–38.
6. Сухомлинська О. В. Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін / О. В. Сухомлинська // Педагогічні науки. – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2003. – Вип. 35. – 372 с.
7. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – Київ, 2005.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2014.

Воскобойник Т. А. Эмоциональная грамотность педагога как составляющая его профессиональной компетентности

В статье проанализированы современные трактовки понятия “компетентность”, в частности сосредоточено внимание на эмоциональной грамотности педагога как составляющей его профессиональной компетентности.

Ключевые слова: компетентность, педагог, эмоциональная грамотность, педагогическое общение.

Voskoboynik T. Emotional Literacy of Teacher as Constituent of His Professional Competence

Modern interpretations of concept “competence” are analysed in the article, attention on emotional literacy of teacher is in particular concentrated as to the constituent of his professional competence.

The idea of intercommunication and interconditionality in the educational process of emotional and intellectual factors becomes all more actual. Those transformations which take place in modern society result not only in growth of level of education but also to the change of its function.

Under a concept kompetentnisniy approach is understood orientation of educational process on forming and development of key and subject kompetentnostey personality. The result of such process will be forming of general competence of man, which is the aggregate of key kompetentnostey, integrativnoy description of personality.

Emotions play an important role in co-operation of participants educational-educate to the process, which “emotional literacy is needed for”. Its absence results in conflicts, uneffective or destructive co-operation.

Consequently, under emotional literacy understand the alloy of knowledges, feelings, emotions, ideas which allow a man to understand the family, to perceive the surrounding world in everything him spiritual and financial wealth, to find in itself the best, noble senses and to pass to their pupils, induce them to self-perfection.

Key words: competence, teacher, emotional literacy, pedagogical intercourse.